

VAŽNOST GOTOVINE U FIZIČKOM OBLIKU NA PRIMJERU GRČKE U LJETO 2015.

Diljem svijeta optjecaj gotovine nastavlja rasti iz godine u godinu i gotovina ostaje građanima najpopularnije platno sredstvo. U današnje vrijeme ekonomske nesigurnosti, kao što pokazuje kriza u Grčkoj 2015. godine, gotovina ostaje način plaćanja zadnjeg utočišta (eng. payment method of last resort). Medij razmjene zadnjeg utočišta - zlato - nezgodno je jer vrlo je teško obavljati jednostavna plaćanja pločicom zlata. U vremenima neizvjesnosti i krize - a u Grčkoj je upravo takvo vrijeme - pribjegava se fizičkom plaćanju gotovinom, čak i kad je njezino povlačenje ograničeno na najviše 60 € dnevno. A prvi način plaćanja koji se inače koristi (instrumenat za bezgotovinsko plaćanje) prvi se i povlači kada su zemlje u krizi. Po sili i po nužnosti plaćanje gotovinom ostaje način plaćanja u krajnjoj nuždi odnosno način plaćanja zadnjeg utočišta.

Gljučne riječi: gotovina, novac, papirni novac, platno sredstvo, način plaćanja zadnjeg utočišta

Uvod

Danas pojam novac uključuje kovanice, novčanice, čekove, bankovne račune, brojke u glavnim knjigama, zapise na bankovnim karticama, elektronske zapise na računalnim ekranima i zapise pohranjene na čipovima.

Pojam gotovina podrazumijeva novac u fizičkom obliku, i to njegove dvije komponente: novčanice i kovanice. Novčanice služe kao važno transakcijsko sredstvo i za pohranu vrijednosti, a kovanice pridonose plaćanju svojom pogodnošću i iskoristivošću.

Gotovina, i nadalje, ostaje važno platno sredstvo, posebice u plaćanjima koja obavljaju fizičke osobe, građani. Gotovina, novčanice i kovanice, ponajviše se koriste u gotovinskim plaćanjima manjih vrijednosti licem u lice.

Kriza u Grčkoj 2015. godine očituje se i kroz omjer grčkoga BDP-a, koji iznosi 182 milijarde eura, i ukupnog javnoga duga, koji je 315 milijardi eura. Također je izražena i u padu BDP-a za 25 posto od početka dužničke krize 2009. godine. Nadalje, međunarodni krediti dosižu 240 milijardi eura. Nezaposlenost je 26 posto, a 51 posto među mladima od 25 godina. Prosječna je plaća 600 eura.

1. Suvremena uloga novca i gotovine

Novac u optjecaju danas ne omogućava samo razmjenu robe, njegova uloga u novčanom gospodarstvu, koja se razvila kroz povijest, mnogo je veća pa sada novac ima različite funkcije. Pok. prof. dr. Veselica u radu „Postanak novca i njegova funkcija u gospodarstvu” navodi ove njegove funkcije:

1. mjera vrijednosti,
2. prometno sredstvo,

3. platno sredstvo,
4. zgrtanje blaga,
5. svjetski novac.

Funkcijom novca kao mjerom vrijednosti omogućuje se proces razmjene robe s pomoću novca. Novcem se izražava vrijednost svoj drugoj robi. Izražavanjem vrijednosti robe s pomoću novca izražava se, zapravo, novčana vrijednost robe pa se zato i kaže: cijena je novčani izraz vrijednosti robe. Danas se cijene robe izražavaju u novčanim jedinicama, npr. u dolaru, euru, kuni i sl.

Novac, kao posrednik u razmjeni robe raznih vlasnika, omogućuje prijelaz vlasništva, pri čemu obavlja funkciju prometnoga sredstva. Pretvaranje robe u novac i novca u robu naziva se metamorfozom robe. Dakle, novac omogućuje robni promet, a njegovo kretanje, odnosno prometanje iz ruku jednog u ruke drugog vlasnika naziva se optjecajem novca. Iz funkcije novca kao prometnog sredstva nastaje papirni novac koji izdaje država i određuje mu prisilni tečaj, koji svatko mora primiti i priznati kao zakonsko kupovno sredstvo. Papirni novac zamjenjuje zlato samo u funkciji prometnoga sredstva; sam nema vrijednosti nego predstavlja, reprezentira zlato – pravi novac.

Papirni novac nije zamjenjiv, odnosno nije konvertibilan za zlatni novac, ali kupovno je sredstvo i obvezatno ga se mora primiti.

Novac kao platno sredstvo nastaje kao posljedica vremenskog razdvajanja čina kupnje od čina prodaje, pri čemu se pojavljuje platežna nesposobnost kupca prema prodavaocu. To dovodi do toga da se roba kupuje na kredit i tu nastaje funkcija novca kao platnoga sredstva.

Funkcija novca kao blaga nastaje u trenutku njegova povlačenja iz optjecaja i zadržavanjem u nepokretnom stanju. Imobilizacija novca njegovim povlačenjem i nagomilavanjem naziva se teauriranje. Iz funkcije novca kao blaga nastaju surogati ili zamjenice pravog novca (banknote).

Na svjetskom tržištu razmjena između pojedinih zemalja također se obavlja posredstvom novca. U međunarodnim razmjerima u procesu razmjene novac nema svoje nacionalne oblike mjerila cijena. Skidanjem svog nacionalnog ruha i nacionalne vrijednosti zlato – novac kao opća roba na svjetskom tržištu nastupa prema drugoj robi kao svjetski novac, odnosno kao mjerilo vrijednosti u svjetskim razmjerima. Zlato kao svjetski novac, uz funkciju općeg mjerila vrijednosti, funkcionira i kao općekupovno sredstvo i opće utjelovljenje društvenoga bogatstva. Osim zlata – novca funkciju svjetskog novca mogu imati i pojedine nacionalne valute (valuta označava novčani sustav i novčanu jedinicu) ako su na svjetskom tržištu prihvaćene kao općeplatežno i općekupovno sredstvo.

Da bi novac pravilno vršio svoje funkcije, on treba biti stabilan i predvidljiv. Sve dok je stabilan, može biti utemeljen u školjkama i biserima, zlatu i srebru, plastici ili elektronicima, ali mora biti praktičan i predvidljiv.

2. Tehnološke i financijske inovacije platnih sredstava

U ekonomiji koju karakteriziraju visoke tehnologije i visok stupanj informacijske integriranosti društva financijske institucije razvijaju druga platna sredstva, koja predstavljaju alternativu i supstitut gotovini pa time utječu na trend vremenske serije novčanica u optjecaju. Ako građani prihvate ta alternativna sredstva plaćanja, taj utjecaj nije zanemariv.

Tehnološke inovacije nakon 1970. omogućavaju sigurno i sve jeftinije odvijanje domaćih i međunarodnih plaćanja te mijenjaju pojavne oblike novca. Digitalni novac (*eng. DigiMoney*), elek-

tronički novac (eng. *E-money*) i elektroničke „lisnice“ (eng. *E-purse*), „plastični novac“, virtualni novac, dematerijalizirani novac, Cyber cash, Cyber coins postali su svakodnevni poslovni termini, ne samo na financijskim tržištima i u bankarstvu, nego i u svakodnevnom životu.

Raširene financijske inovacije kao rezultat procesa tehnoloških inovacija jesu ove navedene konkretne aplikacije za elektronički prijenos novca: POS terminali (*hr.* prodajno mjesto = eng. *point of sale*), SWIFT (eng. *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*), telebanking, drive-in bankarstvo itd. Elektronički prijenos novca – EFT (eng. *Electronic Fund Transfer*) ili EPS (eng. *Electronic Payment System*) odvija se preko složenijih bankomata kao kompjutorizirane zamjene za blagajničke poslove (*hr.* bankomat – eng. *Automated Teller Machine, ATM*) ili jednostavnijih varijanti „isporučitelja gotovine“ (eng. *Cash Dispenser*), POS terminala i sustava plaćanja računa telefonom. POS terminali omogućavaju da se posebnom debitnom ili kreditnom karticom zadužuje račun u banci korisnika kartice i obavlja plaćanje roba ili usluga na prodajnom mjestu uz pružanje dokaza o prebacivanju sredstava na račun prodavatelja. U međunarodnim plaćanjima dominantnu ulogu preuzeo je SWIFT – sustav međunarodnih međubankovnih financijskih telekomunikacija. U uporabi od 1977. godine, ta posebna računalno vođena mreža ima više od 9.000 članica i preko nje se najbrže, najsigurnije i najjeftinije obavljaju međunarodna plaćanja.

Telebanking je obavljanje bankovnih poslova na daljinu odnosno iz kuće (*hr.* kućno bankarstvo = eng. *home banking*) ili iz ureda (eng. *office banking*) terminalima koji su povezani s računalima u bankama. Telebankingom se otplaćuju krediti, plaćaju računi, prenose sredstva s jednog računa na drugi račun, pribavljaju informacije, uključujući izvode i stanja po računima i sl. Navedeni poslovi mogu se obavljati i sustavom tzv. telefonskoga bankarstva. „Drive-in“ bankarstvo (eng. *drive-in banking*) omogućava građanima 24-satno obavljanje određenih bankovnih operacija, npr. polaganje gotovine, i to iz automobila.

Proces tehnološke tranzicije više je ili manje primjetan i u hrvatskom bankarstvu. U Hrvatskoj banke nastavljaju znatno ulagati u tehnološki razvoj da bi povećale ponudu i kvalitetu financijskih proizvoda i usluga. Banke svojim klijentima pružaju usluge internetskoga bankarstva, telefonskoga bankarstva, GSM servis, WAP servis, Infoservis, „drive-in banking“ i dr.

3. Kriza u Grčkoj

Slika 1. Grčki kovani novac drahme i oštećena novčanica od 10 eura

Nebrojene runde intenzivnih pregovora ovoga ljeta o grčkoj budućnosti u europodručju i socijalno srozavanje grčkih građana ispred zatvorenih banaka, kontrole kapitala i ograničeni pristup gotovini naglasilo je važnost robusne gotovine u svakodnevnom životu ljudi.

U vremenima socijalnog i ekonomskoga stresa, gotovina – u obliku priznate i pouzdane fizičke valute – preferirani je medij razmjene kojoj su se okrenuli građani Grčke. Primjerice, posjetiti Atenu i pokušati kupiti ručak kreditnom karticom nemoguća je misija jer ste vrlo pristojno ali i vrlo odlučno odbijeni.

U vrijeme ekonomskih previranja – gotovina (valuta u fizičkom obliku kovanog novca i novčanica) ostaje i dalje kraljica.

A gdje Grci čuvaju svoje bogatstvo? Sigurno ne u bankama, s obzirom na iskustvo njihove sestrinske zemlje Cipra, kada su štediše u 2013. godini bili prisiljeni prihvatiti „rezanje“ do 40 % vlasništva nad svojim depozitima koji su zaplijenjeni odlukom ciparske vlade da se pomogne platiti nacionalni dug i zadovolji vjerovnike zemlje.

Pa što ljudi čine u vremenima takve neizvjesnosti? Medij razmjene zadnjeg utočišta - zlato - neugodno je jer je vrlo teško kupiti šalicu kave ili voziti se taksijem i platiti pločicom zlata.

U vrijeme ekonomske nesigurnosti, kao što pokazuje kriza u Grčkoj, gotovina ostaje jedini način plaćanja – način plaćanja zadnjeg utočišta (*eng. payment method of last resort*).

4. Suvremeni oblici plaćanja u vrijeme krize

Uz sve priče o novoj vrsti platnih sustava može se reći da se oni i nadalje oslanjaju na tradicionalne financijske institucije iako su nove vrste platnih sustava stvorene da ih uzdrmajaju. Dakle PayPal suspendirao je svoje usluge u Grčkoj jer ovisi o bankama i kreditnim karticama za prijenos sredstava koji je sam po sebi postao osakaćen postavljanjem granice o tome koliko novaca ljudi mogu izvući iz bankarskoga sektora.

Više tradicionalne usluge transfera novca također su osakatili predvodnici na tržištu Western Union i Moneycorp, koji su suspendirali usluge Grčkoj. U oba slučaja, čak i ako će nastaviti pružati svoje usluge, ostaje činjenica da primatelji ne mogu pristupiti novčanim sredstvima ili im mogu pristupiti samo u malim iznosima odnosno količinama.

Kripto-valute će imati svoje mjesto u gospodarstvima 21. stoljeća i one mogu biti zgodno sredstvo razmjene kada „sustav“ radi. No, kada se vlada bori za opstanak, banke propadaju, a električna su energija i internet izvan pogona, kripto-valute od male su praktične primjene.

Slika 2. Elektroničko plaćanje

5. Plaćanje gotovinom u fizičkom obliku u vrijeme krize

Pita se kako ljudi obavljaju plaćanja u vremenima takve neizvjesnosti - a u Grčkoj je sada takvo vrijeme. Odgovor je: pribjegava se fizičkom plaćanju gotovinom, čak i kad je ograničeno njezino povlačenje na najviše 60 € dnevno.

Novac izražen u tvrdoj valuti jednostavno je obećanje koje je izdala središnja banka da bi honorirala transakcije u nominalnoj vrijednosti te novčanice u valuti u kojoj je novčanica denominirana, odnosno u vrijednosti koja je naznačena na novčanici.

Za Grčku to obećanje daje središnja banka u Frankfurtu, a euro je poduprt od zajedničkih ekonomija ostalih članica europodručja (Litva je uvođenjem eura 1. siječnja 2015. postala posljednja, 19. država europodručja), nekih s puno jačim ekonomijama nego što je grčka ekonomija.

Slika 3. Zemlje članice europodručja i drugi korisnici eura

Grčka sada s Europom igra igru mačke i miša. Ako prihvati uvjete „bail-outa“ potrebnog da bi se izbjegao kolaps bankarskoga sustava (koji je vrlo vjerojatan), pred njom je još mnogo bolnih godina štednje i odricanja.

Međutim, Grčka je potkraj ljeta, u rujnu 2015., izvela protuudar prema Europskoj uniji (EU) tako da je kao vanjska članica šengenskog sporazuma dopustila i, kako se vidjelo, čak i organizirala ulazak enormnoga broja „navodnih“ imigranata na područje EU.

Ako pak Grčka odbije te uvjete, tada njezin izlazak iz europodručja, tzv. Grexit postaje više ili manje neizbježiv. Grexit će biti jednako, ako ne i više bolan, ali najmanje bolan kratkoročno. A ako on rezultira vraćanjem drahme, ili neke druge valute s nekim novim nazivom, tko će vjerovati toj valuti, osim ako nepovratno bude vezana za drugu etabliranu valutu – kao što je euro (ili američki dolar)?

Bilo kako bilo, kriza u Grčkoj još je jednom upozorila na to da Europa ne zna pregovarati bez obzira na svu sjajno napisanu zakonsku regulativu i dobre namjere.

Grčki građani i potrošači vratili su se starom i ranije provjerenom načinu plaćanja gotovim novcem u kovanicama i papiru, čime je vraćeno povjerenje u gotovinu kao sredstvo razmjene.

Zaključak

Situacija u Grčkoj u ljeto 2015. naglasila je važnost gotovine u fizičkom obliku te upozorila na to da inače prvi način plaćanja koji se koristi (instrumenat za bezgotovinsko plaćanje) prvi se i povlači kada su zemlje u krizi. Po sili i po nužnosti gotovina ostaje način plaćanja u krajnjoj nuždi odnosno način plaćanja zadnjeg utočišta.

„Plastični novac“ (bankovne, kreditne kartice i kartice kartičnih kuća) i pored svojih prednosti ipak je doživio debakl jer je ova zadnja financijska kriza do kraja urušila povjerenje ljudi u elektroničko bankarstvo i plastični novac. To se možda i ne vidi na prvi pogled ali ipak sve je više građana koji traže isplatu plaća i zarađenog novca u gotovini, premda većina tvrtki još uvijek prisiljava zaposlenike da rabe elektronički novac, odnosno da posluju putem banaka i bankovnih kartica, a da realno vrlo rijetko vide gotovinu, posebice apoene viših nominalnih vrijednosti u papirnom obliku.

Indikativni je primjer jedne od sutkinja Županijskoga suda u Zagrebu. Ona već više od dvije godine nije primila plaću zbog toga što zahtijeva isplatu plaće u gotovini ne želeći nikakav doticaj s bankovnim sektorom i elektroničkim bankarstvom. Županijski je sud do sad odbijao isplatu plaće u gotovini te je sutkinja pokrenula spor protiv svoje matične kuće - Županijskoga suda. Odredbe Ustava Republike Hrvatske, vrhovnoga zakonodavnog akta, stoje na strani te sutkinje i samo je pitanje vremena kad će se spor riješiti u korist sutkinje.

Literatura:

Vlado Leko, Financijske institucije i tržišta, materijal za izučavanje u okviru obrazovnih programa Hrvatskog instituta za bankarstvo i osiguranje HIBO, Zagreb, 1998.

Currency News: „When Only Cash Will Do“, komentar, Volume 13 – No 7/July 2015., Currency Publications Ltd, London, 2015.

Ernela Šop, „Upravljanje novčanicama u optjecaju“, magistarski rad Ekonomski fakultet – Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2005.

Vladimir Veselica, „Postanak novca i njegova funkcija u gospodarstvu“, znanstveni članak, Računovodstvo, revizija i financije, br. 5, Zagreb, 1997.